

СЕМАНТИКА ЗВУКОВИХ ПОВТОРІВ І МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ (МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

У статті проаналізовано мовно-фонетичні можливості відтворення асоціативного потенціалу звукової інструментовки на ґрунті мультилінгвальних перекладів обраних поетичних творів Р. Бернса.

Ключові слова: звукова інструментовка, звуко символізм, алітерація, асонанс, семантика.

Звукова інструментовка поетичної мови як один із чинників, що мають безпосередній вплив на виникнення звуко символізму в тканині поезії, була і залишається в колі наукових інтересів і дискусій лінгвістів та літературознавців як минулого, так і сьогодення. Співвіднесення фонетичної значущості із семантичним навантаженням дотепер зазнає уточнень. Так, у намаганні співвіднести формальне та змістовне, дослідники другої половини ХХ ст. (І. Гальперін, М. Гаспаров, Н. А. Кожевнікова, В. Григор'єв) звертались до вивчення стилістичних прийомів звукової організації поетичного твору, серед яких: паронімічна атракція, паралелізм, поетична етимологія. У більш пізніх наукових працях (Н. Любімова, Н. Пінежанінова, О. Сомова) стверджується, що актуалізовані попередниками прийоми цілком свідомо сприймаються як такі, що були використані поетами навмисно, тоді як не менш важливою постає сфера підсвідомого, яка впливає на шляхи створення художньої образності та можливості її подальшого сприймання. «Саме на рівні підсвідомого виявляється зв'язок між звучанням і значенням, який має назву *звуко символізм*» [10, с. 3]. Сучасна лінгвістична наука вже не ставить під сумнів той факт, що звуки мовлення, навіть промовлені відокремлено, мають властивості до створення незвукових асоціацій і уявлень [4, с. 83].

Отже, органічний зв'язок звукопису зі змістом, єдність слова й образу надають звуковій інструментовці яскравого зображального потенціалу, проте сприймання його може бути суто індивідуальним. Потрапляючи в певний контекст, звуки набувають можливості до відтворення бажаного автором емоційного ефекту – таким способом звукові одиниці переносять додаткову інформацію. У зв'язку із цим постає питання: якщо носії певної мови сприймають значення звуків інтуїтивно, чи існує можливість відтворення відповідних асоціацій в мові перекладу, враховуючи різні мовні системи, різний ментальний багаж, несхожі асоціативні паралелі?

Мета статті – дослідити окремі випадок взаємодії звукової символіки й звукової інструментовки – звукові повтори – як фактора, що приводить у відповідність емоційний настрій вірша і його звучання, а також проаналізувати можливості відтворення асоціативного потенціалу алітерацій й асонансів у мультилін-

гвальних перекладах обраних поетичних творів Р. Бернса.

Вплив перекладу як багатокomпонентного чинника системних змін усередині твору на можливості збереження семантичного настрою й суцільності контексту при зміні первинних ознак (значень) мови оригіналу не викликає сумнівів. Слід згадати, що саме поняття значення в поглядах сучасних лінгвістів виходить за межі спілкування, виявляючись основною когнітивною одиницею, яка формує образ світу людини [6]. Таким чином, національно-культурна специфіка окремого мовного контексту складається з низки факторів, серед яких такі, що пов'язані з культурною традицією (табу, стереотипи), соціальною ситуацією або специфікою мови конкретного етносу. Тобто художнє (поетичне) ціле мови оригіналу постає не як окремий набір висловлювань, а як комплекс вербальної й невербальної «поведінки», який, у свою чергу, співвідноситься з відповідним комплексом у мові перекладу.

Мовна свідомість різних етносів демонструє відчутну національно-культурну варіантність у сфері сприйняття. І це не єдина перешкода на шляху до вдалого перекладацького зразка. Ю. Н. Тинянов (1924), досліджуючи глибинні структури поетичної мови, відбирає основні й другорядні ознаки лексичного навантаження та стверджує, що в той час, коли у звичайному мовленні при доборі одиниць-операторів ми керуємось переважно їх основними ознаками, то в мові поетичній в одному ряді із основними ознаками постають певні вторинні [11, с. 85]. Саме ці другорядні ознаки слів, які виявляються в тканині поетичного твору, взаємодіючи між собою, створюють відповідний семантичний настрій і насичений контекст, а також ускладнюють можливість адекватного перекладу.

Окремої неосаяжності такому контексту надає й те, що різні мовно-культурні спільноти послуговуються різними чинниками для виокремлення та сприйняття об'єктів, як, наприклад, у випадку номінації кольорів в орієнтальній і європейській культурах, де існує іноді не співвідносна предметна (з орієнтацією на порівняння з об'єктами навколишнього середовища) і вербальна стратегія відповідно [7, с. 56]. Проте в цьому випадку очевидна перекладацька перешкода щодо добору еквівалентів культур-

ним детермінантам на рівні слова (словосполучення) виявляється незначною порівняно з необхідністю відтворення національної детермінованості цілісного образу світу в різних культурах [3].

Не менш цікавою, у зв'язку з вищеокресленою проблемою, постає спроба міжкультурного й міжмовного розгляду символічного потенціалу звуків мови [5, с. 28]. У проекції на поетичну мову це означає вивчення суто художніх факторів вибору звуків у поєднанні з іншими компонентами мовотворення. Як писав Л. С. Виготський, "переплавка чутств всередині нас совершається силою социального чувства, которое объективировано, вынесено вне нас, материализовано и закреплено во внешних предметах..." [6].

Найпростішим принципом звукового відбору в поетичній мові є звуконаслідування, проте найбільш характерним – звуковий символізм, у результаті залучення якого певна семантична установка підштовхує автора до майже несвідомого відбору звуків, що мають асоціативний зв'язок з окремими семантичними характеристиками всього тексту або його окремих значущих компонентів. На цьому ґрунті явище універсального звуко-символізму, як стверджує С. Нікрошкіна, виявляється малопомітним, якщо мови мають різну структуру, і прояснює: "У носіїв різносистемних мов аналогічний добір звуків може викликати різні за характером емоції, оскільки в них існує власна модель фонологічної експресії..." [8].

У цьому разі йдеться, зокрема, і про явище звукової інструментовки, яка є особливою характеристикою поетичної мови. Як відомо, найбільш поширеним різновидом такої техніки віршування є уживання звукових повторів – слів з одним і тим самим (або близьким за артикуляцією) звукотипом. За визначенням Е. Д. Поліванова, такі звукотипи є "темою" інструментовки, яка зазвичай розташовується в межах семантично найбільш важливого лексичного компоненту [6].

Отже, звукова інструментовка постає невід'ємною частиною поетичної мови, оскільки взаємодіє й тісно співвідноситься із семантикою вірша. Як писав В. Вейдле, "відлунування поетичної мови, і мови віршованої, це не лише звучання вірша. Це – вібрації усієї словесної тканини, які узгоджені із змістом, що виражається" [2, с. 75]. Поширюючи цю думку, дослідник підкреслює, що відокремлені від поетичного змісту фонемні та їх сполучення не мають нічого, окрім можливостей, наданих мовою. Тоді як поет, який осмислює й актуалізує звуки в словах, ретельно добираючи їх одне до одного, наближуючи та переплітаючи, робить так, що смисл слів постає як смисл звучання.

У зв'язку із цим, повертаючись до центральної проблеми нашого дослідження – перекладацьких можливостей щодо відтворення емоційного компоненту поетичного твору, який є закладеним завдяки звуковій інструментовці,

слід пригадати, що навколо самого питання про можливість перекладу поезії точаться окремі дискусії, які іноді породжують полярні думки: від радикальних, прихильники яких стверджують, наслідуючи Р. Фроста, що вдало перекладати поезію неможливо, оскільки при відтворенні вона вмирає [9, с. 46], до філософсько-поміркованих, згідно з якими поезія має універсальний характер, а картини реальної дійсності, що є відображеними різними мовами, переважно збігаються, оскільки всім людям властиві однакові закономірності мислення [1, с. 215].

Спираючись на останню тезу й маючи на увазі, що поезія являє собою втілення універсальних сенсів і змістів, розглянемо окремі випадки змістовних звукових повторів у поезіях Р. Бернса та можливості їх адекватних перекладів різними мовами.

Як відомо, мови германської групи мають відчутну здатність до алітерації завдяки особливій силі приголосних, зокрема шиплячих. У поетичному ідіостилі Р. Бернса ця ознака є дуже помітною: поет часто вдається до повторів звуків [h] або [s] та інших, проте залежно від загального настрою поезії. Наприклад, у невеличкому чотиривірші із "My Heart's in the Highlands" спостерігається звуковий повтор "th": "Farewell to the Highlands, farewell to the North, / The birth-place of Valour, the country of Worth <...>". Емоційний настрій уривку – смута й туга за тим, що неможливо відновити – вочевидь підкреслена символічним звуковим рівнобедним трикутником, на вершині якого "birth", а з боків – невід'ємні складові батьківщини поета: "North" – "Worth".

При перекладі цього чотиривірша українською мовою М. Лукаш робить акцент не стільки на звукову, скільки на лексико-семантичну складову поезії: "Будь здорова, верховино, любий рідний край, / Честі й слави батьківщино, вольності розмай!". Перекладач помітно відходить від звукового повтору приголосних, який переважав би співучий український зразок зайвими асоціаціями.

На відміну від М. Лукаша, С. Маршак – автор російськомовного перекладу – вдається до повторення звуків, проте, за відсутності у фонетиці відповідності, залучає дещо споріднений звук [с]. Зазначимо, що сенс звукопису полягає в тому, що головні слова підкреслюються внутрішнім співзвуччям і тим самим допомагають створити загальну картину єдності: "Прощай, моя родина! Север, прощай, – / Отечество славы и доблести край <...>". Неважко помітити, що гармонію бернсівської триєдності втрачено і тут, а звуко-символізм, привнесений алітерацією в оригінал, не збережено, як не передано і сумно-піричний настрій, який замінено на пафосно-піднесений.

Фонетична палітра поезій Р. Бернса яскрава й неоднотонна, що робить її непересічний малюнок вимогливим для перекладача. Проте

спорідненість германських мов створює умови для більш вдалого пошуку адекватних зразків звукової інструментовки, ніж у випадку з перекладами на мови слов'янської групи. Прикладом слугує алітерація звука [j] у поезії "A Red, Red Rose": "O my *Luve's like* a red, red rose, / That's new*ly* sprung in June: / O my *Luve's like* the melodie, / That's sweet*ly* play'd in tune <...> ", який є світлим і легким, а його повторення допомагає передати настрої ліричного героя, сповненого надій, адже він закоханий і щасливий. Аналіз перекладацьких зразків підтвердив, що алітерацію звуку [j], який є наскрізним упродовж всієї пісні та повторюється в багатьох лексичних одиницях ("will", "still", "till", "weel" та інших), вдалось зберегти тільки в німецькому варіанті А. фон Вінтерфельду: "Mein *Lieb ist g*leich der Melodie, / Die süß im *Lied erk*lang <...> ".

Звукова інваріантність мов, які належать до різних груп індоєвропейського коріння, помітно впливає на вибір лексичних одиниць перекладачем. Цей вплив іноді навіть стає результатом виникнення у перекладі звукового повтору протилежного характеру: замість алітерації виникає асонанс, і навпаки. Прикладом слугує наступний уривок із "Ye Banks and Braes": "Ye *banks and braes o' bonie* Doon, / How can ye bloom sae fresh and fair? / How can ye chant, ye little *birds* <...> ". Неможливо не помітити, як болить ліричному герою – так важким набатним дзвоном лунає алітерований звук [b]. Проте у варіанті Є. Фельдмана відповідний емоційний настрій передається асонансом звука [o], що, на наш погляд, є не суперечністю, а скоріше певним поглибленням ситуації: " <...> *Хожу одна, совсем одна, / Полна печальных дум* <...> ". Біль і страждання виринають здавленням плачем (асонанс [u] та [o]) й у німецькому перекладі А. фон Вінтерфельда: "Ihr *Ufer und du* Thal des Doon, / Wie könnt ihr *blüh'n* so frisch *und schön!*? <...> ". Та найбільш вдалим вбачається переклад українською: " <...> *Ходжу я, повен журних дум, – / Хоч як питаються квітки, / Хоч як виспівують пташки* <...> ". М. Лукаш використовує алітерацію "х" / "к" – немовби герой ледь чути, проте тяжко зітхає, сповнений суму.

Висновки. Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що сформоване індивідуально-фонетичним і культурно-етнічним впливом сприймання значення звуків окремих мов їх носіями має узагальнюючий чинник, який, якщо йдеться про поетичну мову й поезію, полягає в універсальному трансцендентному характері останньої. Саме здатність поезії до створення кон-

цептів, що є спільно значущими для різних культур, робить можливим переклад. У цьому світлі, повертаючись до можливостей відтворення змістовної складової звукових повторів у перекладі, підкреслимо, що найголовнішим фактором є майстерність перекладача, який один лише в змозі узгодити окрему мовну модель фонологічної експресії з основами універсального звукосимволізму та зняти семантичні суперечності.

Список використаної літератури

1. Богуславская Г. П. Языковая картина мира и культура народа / Г. П. Богуславская // Язык и культура : 4-я Междунар. конф. – Київ, 1996. – Ч. 2. – С. 214–216.
2. Вейдле В. Эмбриология поэзии / В. Вейдле. – Москва : Языки славянской культуры, 2002. – 456 с. – (Studia philologica).
3. Гачев Г. Д. Национальные образы мира [Электронный ресурс] / Г. Д. Гачев. – Режим доступа: http://onlinelibrary.at.ua/publ/knigi/filosofija/gachev_g_d_nacionalnye_obrazy_mir_a_kosmo_psikho_logos/18-1-0-8.
4. Голуб И. Б. Секреты хорошей речи / И. Б. Голуб, Д. Э. Розенталь. – Москва : Международные отношения, 1993. – 279 с.
5. Журавлёв А. П. Фонетическое значение / А. П. Журавлев. – Ленинград : Наука, 1974. – 160 с.
6. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики [Электронный ресурс] / А. А. Леонтьев. – Режим доступа: <http://www.klex.ru/32w>.
7. Лурья А. Р. Об историческом развитии познавательных процессов / А. Р. Лурья. – Москва : Наука, 1974. – 172 с.
8. Никрошкина С. В. Экспериментальное исследование универсального звукосимволизма на материале разноструктурных языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 [Электронный ресурс] / С. В. Никрошкина. – Бийск, 2010. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/eksperimentalnoe-issledovanie-universalnogo-zvukosimvolizma-na-materiale-raznostrukturnykh-y>.
9. Озеров Л. А. Двойной портрет (О советской школе поэтического перевода) / Л. А. Озеров. – Москва : Знание, 1986. – 61 с.
10. Сомова Е. Г. Звукосимволизм как фоностилистическое средство в поэтическом тексте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. Г. Сомова. – Санкт-Петербург, 1991. – 16 с.
11. Тынянов Ю. Н. Проблема стихотворного языка / Ю. Н. Тынянов. – Москва : КомКнига, 2007. – 184 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2014.

Яшкина В. В. Семантика звуковых повторов и возможности ее сохранения при переводе (мультилингвальный аспект)

В статье на материале переводов на различные европейские языки анализируются фонетические возможности языка перевода в процессе воссоздания ассоциативного потенциала звуковых повторов в поэтических произведениях Р. Бернса.

Ключевые слова: звуковая инструментовка, звукосимволизм, аллитерация, асонанс, семантика.

Yashkina V. Semantics of Sound Repetition and Possibilities of its Preservation in Translation (Multilingual Aspect)

Contemporary linguistics has no doubt about the fact, that sounds of speech definitely influence the arising of non-sound associations and images, especially in poetry, because poetic sphere is linked with sub-conscious where imagery exists, and from where the connection between sounding and semantics – sound symbolism – springs up.

Coming into a certain context, sounds of speech acquire potential for creating adequate emotional effect – this is their way to transmit additional information. Along with it, there appears the question, if associations, emerging together with the original poetic text, are possible to be translated into other languages, because in this case we should take into consideration different language systems, diverse mental and cultural background, and unequal imaginary parallels.

The article deals with the phenomenon of phonetic sound repetition which is viewed as one of the means of sound symbolism creation in R. Burns' poetry. The problem under consideration here is multilingual translation language potential in the process of the original sound symbolism recreation.

It is a well-known fact that sound repetition is one of the most extensive techniques aiming at creating certain theme. In this case the author uses definite sound types, which transmit ideas, emotions, and atmosphere.

The results of the analysis underlined that perception of sound semantics in different languages, which was formed under individual ethnic and cultural impact, has its unification factor, and it lies in the universal character of poetry. It's the ability of poetry to create concepts, common to different cultures, which makes the translations exist. In this sense, when we come back to possibilities of content components recreation in the translation, it should be underlined the main factor here is the mastery of a translator, because he is the one who is able to reconcile phonetic expressive model and universal sound symbolism, thus eliminating weakening semantic discrepancy.

Key words: *sound instrumentation, sound symbolism, alliteration, assonance, semantics.*